

ТМ	Г. XXXIV	Бр. 2	Стр. 601-618	Ниш	април - јун	2010.
----	----------	-------	--------------	-----	-------------	-------

UDK 323(497.1)+316.344.42

Прегледни рад

Примљено: 26. 2. 2010.

Vesna Stanković Pejnović

Zagreb, Hrvatska

RASPAD JUGOSLAVIJE

Rezime

Mnogobrojne i analize objašnjavajući uzroke raspada Jugoslavije navodili su nemali broj razloga raspada zemlje koji se mogu svesti pod argumente ekonomske krize, nacionalizma, kulturnih razlika jugoslavenskih naroda, promjena u međunarodnoj politici, uloga različitih ličnosti u stvaranju i razaranju jugoslavenske države, strukturno-institucionalnih razloga, te ideološkog argumenta.

Raspad Jugoslavije je rezultat više razloga, nemoguće ga je reducirati na bilo koji od navedenih razloga, već je sve razloge potrebno sagledati u cjelini i to kroz percepciju političkih aktera, njihovih vjerovanja, te interpretacija realnosti, prošlosti i budućnosti, te konteksta u kome se zbila politička akcija.

Potrebno je napustiti ideju postojanja jednog, presudnog i dominantnog faktora koji je doveo do raspada Jugoslavije jer taj raspad ima svoju pretpovijest i svoj kontekst, te nije nastao najednom. Kako su u procesu raspada Jugoslavije političke elite bile glavni akteri, svaka analiza tog procesa mora biti fokusirana na njih, na njihova stremljenja i djelovanja. Jedini način da se razumije raspad Jugoslavije je analiza namjera (ideologije, vjerovanja) i djelovanja (politike) u kontekstu u kome su se dogodile (međunarodni, domaći, kulturni, ekonomski i vojni). Politička elita koja poznaje ideologiju kolektiviteta, nužno je, napuštajući takvu ideologiju našla mjesto u drugoj, sličnoj ideologiji kolektiviteta, nacionalizmu, Komunisti koji su stvorili tu državu pres-tali su u nju vjerovati 50-ih godina 20 stoljeća, a najveću odgovornost za paraliziranje države, nemogućnost naroda da se konstituiraju i svođenje identiteta na ideologiju imala je jugoslavenska politička elita jer nije imala inventivnosti i mašte za pronalaženjem rješenja koje bi zadovoljilo sve zainteresirane strane. Bit krize legitimiteta ogledao se u zajednici koja nije nikada do kraja bila konstituirana. To je bila zajednica u stalnoj potrazi za legitimitetom. Na kraju postojanja Jugoslavije političke elite su u nacionalizmu našle legitimacijsku osnovu već ojačalog republičkog policentričnog etatizma.

Ključne riječi: raspad Jugoslavije, političke elite, nacionalizam

U vrijeme rušenja Berlinskog zida, stvaraju se balkanski zidovi. U vrijeme ujedinjenja različitosti u Evropi, jugoslovenska različitost se razjedinjuje. Što je uzrok ovog fenomena? Krajem 1990. godine CIA je pripremila izvještaj¹ koji je bio procjena situacije u Jugoslaviji. Izveštaj je predviđao raspad Jugoslavije i građanski rat. Jugoslovenska federacija bliži se svome kraju, jer su pri kraju i rezerve političke volje za njenim očuvanjem. Snage unutar Srbije, Hrvatske i Slovenije predstavljaju mješavinu nacionalnog ponosa, lokalnih ekonomskih aspiracija i istorijski međusobno netrpeljivih vjerskih i kulturnih identifikacija.

Mnogobrojne rasprave i analize objašnjavajući uzroke raspada Jugoslavije navodile su nemali broj razloga koji se mogu svesti pod argumente ekonomske krize, nacionalizma, kulturnih razlika jugoslavenskih naroda, promjena u međunarodnoj politici, uloga različitih ličnosti u stvaranju i razaranju jugoslavenske države, strukturno-institucionalnih razloga, te ideološkog argumenta.

Raspad Jugoslavije je rezultat više razloga i nemoguće ga je reducirati na bilo koji od navedenih već je sve razloge potrebno sagledati u cjelini i to kroz percepciju političkih aktera, njihovih vjerovanja, te interpretacija realnosti, prošlosti i budućnosti. Analiza percepcija mora biti dopunjena detaljnom analizom interakcije među percepcijama (odnosno relevantnim političkim akterima) te konteksta u kome se zbila politička akcija.

EKONOMSKI ARGUMENT

Ekonomski argument kojim se nastoji objasniti raspad Jugoslavije ima dva aspekta: prvi je fokusiran na probleme razvoja, a drugi na problem pravednosti, odnosno jednakosti. Prvi pristup objašnjava raspad Jugoslavije kao krajnju posljedicu ekonomske krize koja je u drugoj polovici 70.-ih godina zahvatila jugoslavensko društvo, a Jugoslaviju učinila jednom od najzaduženijih Evropskih zemalja. (Korošić 1988). Drugi pristup ne negira važnost ekonomskog zaduživanja i krize razvoja, ali naglašava da je važniji problem nejednakosti između najbogatijih i najsiromašnijih članova federacije, prije svega Slovenije i Kosova. Iako je teško klasificirati autore prema ideološkim odrednicama, općenito govoreći, može se reći da je prvi pristup češći kod autora koji zagovaraju liberalne i neoliberalne pozicije, dok je drugi popularniji kod neomarksista i socijaldemokrata.

Jugoslavenski model samoupravnog socijalizma u drugoj polovici 60.-ih i prvoj polovici 70.-ih godina 20. stoljeća bio je popularan zbog svog poluliberalnog i ekonomski uspješnog modela socijalizma, otvorenijeg i sposobnijeg za snalaženje u tržišnim okolnostima od bilo kojeg dru-

¹ From "National Communism" to National Collapse, US Intelligence Community Estimative Products on Yugoslavia, 1948-1990. NIE, National Intelligence Council, 15-90, 18.10.1990, http://www.dni.gov/nic/NIC_foia_yugoslavia.html

gog modela socijalizma (Horvat 1983). Privlačnost jugoslavenskog modela je smanjila ekonomska kriza, proizvod političkih i ideoloških prilika. Kriza razvoja je postavila Jugoslaviju u dužnički odnos, a time ugrozila i unutarnju stabilnost i nezavisnost zemlje u međunarodnoj politici. Među njima je najznačajnije mjesto imao MMF, simbol zapadne ideologije i sredstvo potencijalne ekspanzije liberalnodemokratskih ideja u dotad nekapitalističkom prostoru. Autori poput Susan Woodward (1995) smatraju da je pritisak MMF-a znatno destabilizirao političku situaciju u zemlji u prvim godinama nakon Titove smrti, ne razumijevajući ili namjerno ignorirajući delikatnost jugoslavenske unutarnjopolitičke situacije. Neomarksiistički autori, od kojih Chossudovski (1999) naizrazitije idu korak dalje objašnjavajući raspad zemlje isključivo kao namjernu akciju liberalnih institucija Zapada, ponajprije MMF-a. Manje radikalni zagovornici ekonomskog argumenta tvrde da, iako ni MMF ni ekonomska kriza, nisu sami po sebi razbili Jugoslaviju, omogućili su ekonomsku nestabilnost koja je vodila političkoj krizi. Ekonomska kriza je onemogućila posttitoističkim vlastima podmirivanje nezadovoljnika kako je to za života radio Tito.² Županov (1977) kao entralnu dilemu jugoslovenskog socijalističkog razvoja vidi u kontradiktornom odnosu tradicionalističkog društva na ekonomskoj periferiji i koncepta socijalizma izraslog iz zapadnog radničkog pokreta. (Katunarić 1988, 153) Privredna i društvena kriza, pritajena u toku sedamdesetih godina 20. stoljeća, ali javno ispoljena osamdesetih, dovela je, zajedno sa centrifugalnom dinamikom državne birokratske vladavine, do eskalirajućeg raspadanja privrednog sistema (Mihajlović 1981; Bilandžić 1981; Horvat 1985).

Iako ekonomski argument objašnjava značajne raloge razbijanja Jugoslavije, ipak ima nekoliko ozbiljnih nedostataka. Kriza razvoja nije sama po sebi prouzročila nestabilnost političkog poretka. Ispravnije je reći da je upravo bilo obratno. Politička nestabilnost je dovela do krize razvoja. Razdoblje između 1972. i 1985. u političkom smislu (ako se izuzme Kosovo 1981) bilo je među mirnijim i stabilnijim u jugoslavenskoj povijesti. Jugoslavija se suočavala s većim političkim problemima i nestabilnosti onda kada je bila ekonomski najuspješnija. Ekonomski najuspješnije razdoblje 60-ih bilo je i politički najburnije. Uspješnost jugoslavenske privrede mnoge je motivirala da postave pitanje pravednosti i nepravednosti raspodjele profita. Glavna politička rasprava se u to doba vodila oko pitanja raspodjele dobiti.

Protesti u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani su otvorili pitanje pravednosti i jednakosti na ekonomskom planu. Socijalizam je obećao jednakost, a ne samo ekonomski napredak. Da su sva područja Jugoslavije bila jednako ekonomski napredovala, pitanja jednakosti i pravednosti ne bi

² O kupovanju socijalnog mira prešutnim sporazumom vrha i radništva vidi: Županov 1983a.

imala tako značajna mjesta. Kako su se političke razlike naroda i narodnosti smanjivale, ekonomske razlike razvijenih i nerazvijenih su se povećavale. Osjećaj nejednakosti u političkoj, a posebno u ekonomskoj sferi, glavni je motiv nezadovoljstva gotovo svih dijelova Jugoslavije od sredine 80-tih, pa nadalje. Srbija je stalno u sukobu s Hrvatskom i Slovenijom oko Makedonije i Kosova, odnosno oko pitanja ekonomske pomoći. Međusobno se optuživalo da novac ne ide u nerazvijena područja, nego ga uzima ona druga stana. Nejednakost u ekonomskoj sferi se konstantno povećavala³, a pitanje nejednakosti i nepravdnosti je urušavalo socijalizam i samu Jugoslaviju, obzirom na to da je socijalizam bio utemeljen na marksističkoj ideji da politička jednakost nije ništa ako se ne postigne puna ekonomska i socijalna jednakost. Najslabija je točka jugoslavenskog socijalizma bilo Kosovo, najviše zato jer se nije mogao razbiti osjećaj rastućeg nezadovoljstva unatoč svemu što se poduzelo. Iako su Albanci imali razloga za osjećaj nejednakosti, i svi su ostali našli neki razlog za osjećaj nejednakosti u odnosu na druge. Osjećaj nejednakosti u odnosu na druge u Jugoslaviji je kosovske Albanice vodio prema ideologiji radikalnog egalitarizma. Glavne ekstremne organizacije albanske pobune bile su inspirirane ekstremno lijevim i marksističkim idejama. (Maliqiu 1998:207-38)

Ekonomska teorija dezintegracije ne može objasniti činjenicu da krajem 80-ih najrazvijenija Slovenija i najnerazvijenije Kosovo imaju, ako ne istu, onda vrlo sličnu politički diskurs o opstanku Jugoslavije. Po ekonomskoj logici, zemlja koja najviše profitira, čiji je ekonomski status najbolji, treba biti najmanje zainteresirana za nestabilnost i raspad političkog i ekonomskog sistema.⁴ Slovenija je bila spremna na rizik i neizvjesnost u namjeri da se odvoji od Jugoslavije u kojoj je ekonomski, politički i kulturno prosperirala. Sve republike bivše Jugoslavije su bile spremne po svaku cijenu ispraviti političku nepravdu i egzistencijalnu ugroženost. Primjer male vrijednosti ekonomskog argumenata nudi jedan od svjedoka političkih događaja s početka 90-tih, tadašnji makedonski predsjednik Kiro Gligorov. Neposredno pred rat strani političari su predsjednicima republika ponudili veliku financijsku pomoć ako postignu spora-

³ Kosovo je 1953. godine bilo 3,5 puta slabije razvijeno od Slovenije. Nakon 35 godina socijalizma, 1989. razlika je bila 1:8.

⁴ Slovenija je u Jugoslaviji poboljšala ne samo svoju ekonomsku poziciju (stupanj razvijenosti sa 153% u odnosu na jugoslovenski prosjek 1953. godine povećan je na 210% 1989.), nego i politički status. Nikad ranije Slovenija nije imala takav stupanj samouprave i zaštite, ekonomskog razvoja i očuvanja nacionalnog identiteta kao u posljednjih 15 godina prije raspada Jugoslavije. Ustav iz 1974. je toliko bio u skladu sa slovenskim nacionalnim interesima da su oni bili nezainteresirani za bilo kakvu promjenu Ustava, čak i po cijenu propdužetka ekonomske krize koju je potakla decentralizacija, i političke nezavisnosti zemlje koja je ugrožavala nezavisnost zemlje. Ipak, 1987. godine, javno mnjenje je orvi puta iskazalo nadu da bi slovenski interesi bili bolje zaštićeni van Jugoslavije.

zum koji bi spriječio rat. Kiro Gligorov, jedan od sudionika tih razgovora, navodi da se radilo o 5,5 milijardi dolara i o obećanju da bi Jugoslavija ubrzo mogla postati član EU.⁵ Novac nije mogao odgovoriti predsjednike Kučana, Tuđmana i Miloševića, ali i one koji su za njih glasali i koji su se dobrovoljno izložili najvećem poznatom riziku ostvarenja slobodu i pravde kako su je vidjeli.

Raspad Jugoslavije nije bio nužna posljedica ekonomske krize, niti je bio logičan događaj sa stanovišta ekonomskog ili bilo kog drugog interesa, bilo kog od njezinih sastavnih dijelova. Pored toga, kada se Jugoslavija raspadala, ona je zapravo bila na izlazu iz ekonomske krize.⁶ Kriza 70.-ih i 80.-ih nije riješena privatizacijom kao u Velikoj Britaniji, nego je dovela do još većeg zaduživanja. Najveći problem koji Jugoslavija nije mogla riješiti bio je ideološki. Ekonomska kriza je pomogla padu socijalizma prije svega zato jer je bila smetnja u nastojanju da se smanji osjećaj nejednakosti i nepravednosti. Te dvije ključne, a iznevjerene ideje socijalizma, postale su glavni zahtjev novih protesta protiv onog oblika socijalizma koji se razvio u Jugoslaviji. Kako alternativni oblik socijalizma nije bio moguć, ideja egalitarizma, pravednosti i jednakosti je našla svoje okrilje u nacionalizmu, sveobuhvatnoj, ujedinjujućoj doktrini.

ARGUMENT NACIONALIZAMA

Nacionalizam je predpolitička i/ili nadpolitička (državotvorna) doktrina sa glavnim ciljem stvaranja i/ili očuvanja nacionalne države. Da bi se nacionalna država stvorila i/ili očuvala nužan je osjećaj pripadnosti naciji i državi. Posljednjih godina u publikacijama koje se bave nacionalizmom sve je češća upotreba termina nacionalizam i etnonacionalizam (Connor 1992) kao oznake za ova dva različita tipa nacionalizma. Posljednjih pola stoljeća, izražava se ideja o regionalnoj zastupljenosti dva pojma nacije kojima odgovaraju dva pojma nacionalizma. Kohn (1994) razlikuje zapadnoevropski te srednje i istočni evropski pojam nacije, pri čemu je prvi bliže pojmu političke, a drugi pojmu kulturne nacije. J. Hutchinson (1994) također smatra da se u zapadnoj Evropi, s jedne, i srednje i istočnoEvropskim prostorima, s druge strane, sreću dva tipa nacije: građanski i etnički. Prvi promovira autonomnu državu ravnopravnih građana, a u drugom je nacija inicijalno koncipirana kao povijesni i kulturni individualitet "koji se mora sačuvati ili oživjeti".

Na tragu rečene regionalne distribucije dva osnovna pojma nacije H. Arendt (1951) je mišljenja da građanskom, to jest zapadnoEvropskom

⁵ Intervju sa Kirom Gligorovim iz Vjesnika, 20.1. 1997. godine.

⁶ Markovičeva vlada je smanjila inflaciju sa 56 % mjesečno na kraju 1989., na 17, 3 % početkom 1990, a u 3 mjesecu 1990. godine spustila se na 2,4%. Devizne rezerve su povećane sa 5,4% krajem 1989. godine na 8,5 milijardi u martu, prema: Pleština 1992.

pojmu nacije odgovara tip nacionalizma koji ona naziva šovinizam, dok pojmom tribalni nacionalizam označava nacionalizam koji se javlja u okviru etničkog pojma nacije, dakle na srednje i istočnoEvropskim prostorima.

Koja je osnovna razlika između nacionalizma i etnonacionalizma? Nacionalizam i etnonacionalizam se razlikuju prvenstveno po odnosu prema pojedincu, s jedne, i naciji, odnosno državi, s druge strane. Nacionalizam nastoji ograničiti moć vlasti i osigurati građanska prava, individualnu slobodu i autonomiju. Etnonacionalizam pak stavlja naciju iznad interesa i prava pojedinca. Prvom su bitni dostojanstvo i sreća pojedinca, drugom moć nacije. Prvi teži uspostavi sloge i bratstva među sunarodnicima, dok se drugi divi sili, te dovodi do sukoba među etno-nacionalnim grupama. Prvi zagovara sreću, drugi žrtvovanje pojedinca. Prvom je cilj da se pojedinac oslobodi potčinjenosti, robovanja onostranom autoritetu, te da afirmira samopoštovanje pojedinca, drugom je cilj da pojedinca potčini takozvanoj kolektivnoj volji.

Snaga nacionalizma je u njegovoj unutarnjoj pluralnosti, u sposobnosti da uključi liberalne, socijalističke, konzervativne i druge vrijednosti, te da ih poveže i usmjeri na jedan cilj – stvaranje i očuvanje nacionalne države. Zagovornici nacionalnog argumenta ističu da je nacionalizam u Jugoslaviji bio snažan i da je imao dva oblika: separatistički i unitaristički. (Moore 1998) Dok je prvi inzistirao na stvaranju novih država (ili obnovi starih) na tlu Jugoslavije, drugi se zalagao za stvaranje i jačanje jugoslavenske nacije i Jugoslavije kao nacionalne države. Povijest Jugoslavije je povijest sukoba separatističkog i unitarističkog nacionalizma (Watchel 1998). To je bio sukob oko definiranja nacije i države, a posebno definiranja odnosa postojeće države (Jugoslavije) i njezine nacije (nacija) u transformaciji. Taj je sukob na kraju i razbio Jugoslaviju. Temelj nacionalnog pitanja bilo je postojanje jednoga naroda ili više naroda na jugoslavenskom prostoru. Unitaristički nacionalizam je bio potiskivan i obeshrabrivan akcijama političke elite. U nižim socijalnim slojevima društva je postojao snažan osjećaj i jugoslavenskog i posebnog (separatnog) identiteta nacija. Nacionalizam oba tipa je bio tretiran kao antisocijalistička doktrina, te je i potiskivan iz javne sfere, a bio je i te kakao prisutan u privatnoj sferi. Ali, upravo zato jer je smatran za jednu od glavnih opasnosti za socijalizam, postao je ozbiljna i snažna alternativa socijalizmu. Socijalizam je bio protivnik nacionalizma jer je protivnik nacionalne države. U socijalističkoj Jugoslaviji unitaristički nacionalizam je bio oslabljen zbog ideološkog narativa, prema kome je on bio glavna opasnost, a u praktičnom i u ideološkom smislu od separatističkog nacionalizma.⁷ Bakarić je vjerovao da se sukob bazira na pitanju koji će se tip socijali-

⁷ Takvu poziciju je eksplicite formulirao Bakarić u govoru na Desetoj sjednici CK SKH, 1970. godine smatrajući da nacionalisti (tj. separatisti) ne mogu formirati vladu, a unitaristi mogu. Prema: Tripalo 1991.

zma razvijati u Jugoslaviji, a ne hoće li Jugoslavija opstati. Glavni sukob u Jugoslaviji krajem 80-ih godina je bio sukob bakarićevaca (ustavobranitelja) koji nisu željeli nikakve promjene Ustava iz 1974. i antibakarićevaca (ustavoreformatora) koji su se zalagali za promjene koje bi dovele do stvaranja jugoslavenske nacije. Banac (1984) smatra da nacionalno pitanje nastaje iz nejednake političke strukture i ciljeva različitih nacionalnih ideologija koje su nastale unutar političke kulture svake nacionalne grupe. Reforme sedamdesetih godina 20. stoljeća doprinjele su jačanju sveprisutne birokracije, otvarajući put političkoj protuakciji, prestrojavajući staru koaliciju između manualne radničke klase i političke birokracije (Županov 1983b, 1048–54). Birokracija je iskoristila mogućnosti transformiranog “sistema samoupravljanja” bez velikih vizija internacionalizma, populističke demokracije ili ekonomskog i tehnološkog samopouzdanja, te dobila lokalnu moć kroz ustavne amandmane koji su republikama davali visok stupanj političke i ekonomske autonomije. Privredna rascjepkanost dovodi do otvorenog rivaliteta suprotstavljenih lokalnih elita, mobiliziranih oko nacionalnih simbola (Očić 1983). U takvoj situaciji, kada je sve neizvesno i kada ne postoji nada u bolju budućnost, skrovište identiteta u etnosu/naciji izgleda kao idealna luka za one koji su pogođeni zagušujućim strahom i nezadovoljstvom. Nacionalizam je bio najznačajniji takav kolektivitet koji je obećavao sretan i zdrav svijet zaštićen od navale vremena (Mosse 1987, 1).

Ekstenzivna poluindustrijska i industrijska proizvodnja bila je temelj akumulacije kapitala. Tokom njenog trajanja je učvršćivala vladavinu primitivne birokratije koja je zavisila od prekomjernog zaduživanja u inostranstvu (Strpić 1988). Ovakav razvoj događaja, dogovor polururalne manuelne radničke klase i sitne birokratije sela i gradova, je postao temeljna karakteristika društva i država nasljednica 80-ih i 90-ih godina 20. stoljeća koje su podržavale vladavinu populističkih političara. Previše puta se postavljalo pitanje zašto biti manjina u vašoj državi kada vi možete biti manjina u našoj, te se tražilo brzo rješenje (Gligorov 1994, 87).

Sagledavajući nacionalizam i raspad Jugoslavije potrebno je napomenuti da se radilo o višeslojnom sukobu od kojih su najznačajnije: sukob različitih tipova socijalizma (državnog i antidržavnog), sukob različitih tipova nacionalizma (unitarističkog i separatističkog), te sukob državnog socijalizma i separatističkog nacionalizma. Uz sve to sukob je imao i dimenziju protivljenja demokratskim promjenama na državnoj razini iz straha od stvaranja jugoslavenskog naroda.⁸ Nacionalizam je bio važan faktor, prije svega kao glavna alternativa socijalizmu, a potom i kao sas-

⁸ Prema popisu iz 1991. godine na prostoru Jugoslavije je živjelo 714.000 Jugoslavena. To je značajan pad u odnosu na 1981. godinu kada ih je bilo više od 1.200.000. najveći broj Jugoslavena zabilježen je u Hrvatskoj gdje su 1981 činili 8,2%, a 1991. godine 2, 2%.

tavni dio nove retorike koja je stvorila postjugoslavenske države. Pristup koji zagovara nacionalizam zanemaruje činjenicu da je nasilni nacionalizam mogao uspjeti samo zato što su komunističke elite, polazeći od ideologije o odumiranju države, oslabjele državu do stupnja u kojoj je ona postala nesposobna reagirati.

Interesantno je da je Edvard Kardelj, glavni partijski ideolog u komunističkom periodu, privatno izjavljivao 1957. godine, pažljivo odabranoj maloj radnoj grupi, koja je pisala program Komunističke partije da je Jugoslavija sa povijesne točke gledišta privremena tvorevina. Ona je fenomen i rezultat imperijalističke epohe i konstelacije međunarodnih odnosa u toj epohi. Sa razvojem svetskih integracionih procesa i odumiranjem imperijalističke epohe njeni narodi će se moći pridružiti novim asocijacijama i integracijama shodno civilizacijskim i duhovnim afinitetima, pa će i Jugoslavija neizbežno biti preoblikovana kao država. Slovenci će razumljivo biti uz Italijane i Austrijance, a Srbi uz Bugare ili druge povijesno bliske narode (Ćosić 1987, 7).

Samoupravljanje je sve više slabjelo centraliziranu državu i u tom slabljenju treba tražiti glavne razloge njezina raspada, posebno nakon 1974. godine kad je Jugoslavija prestala biti (bar ideološki) zajednica južnih Slavena i kada je postala samo ideološki projekt. Kriza jedinstva je ovisila sve više o jednom elementu: samoupravnoj ideologiji koja je i sama bila u krizi. Da nije bilo tako, raspad Jugoslavije ne bi nužno pratio pad ideologije. Možda bi se to doista i dogodilo da kraj SKJ ne bi istodobno značio i kraj Jugoslavije, te je zato raspad ideologije pogodio više Jugoslaviju nego druge socijalističke zemlje. Partija je u svim socijalističkim zemljama bila najvažniji faktor, te je morala ostati centralizirana i ujedinjena dok je država mogla biti federalizirana. Najveću odgovornost za paraliziranje države, nemogućnost naroda da se konstituiraju i svođenje identiteta na ideologiju imala je jugoslavenska politička elita (Goati, 1981) ili je Jugoslavija razbijena iznutra (Perović 1993, 422–27). Nakon 1974. godine jugoslavenski sistemi su decentralizirani i stvoreni su posebni nacionalni sistemi, od obrazovanja i kulture do policije i vojske. U javnoj sferi je nacionalizam bio potpomognut promocijom antidržavnog koncepta, te se ideja jake države javila kao antipod socijalističkoj ideji o odumiranju države. Cilj socijalizma je stvaranje države kao instrumenta klasne vladavine, cilj nacionalizma je stvaranje i/ili jačanje nacionalne države.

Uobičajene su i pogrešne tvrdnje da je u socijalizmu civilno društvo bilo slabo, a država jaka.⁹ U jugoslavenskom samoupravnom socijalizmu društvo je trebalo biti snažnije, dok država treba težiti izumiranju. Jačina društva se očitovala u postojanju radničkih savjeta, građanskih društva i saveza. Već sredinom 80.-ih većina novina, kulturnih institucija, medija i izdavačkih kuća, posebno akademije nauka i društva književnika,

⁹ Za teorije o civilnom društvu vidi: Križan 1989.

bili su u rukama nekomunističkih pojedinaca. Partija, stvarno središte političke moći postajala je debatan klub, a država je sve više slabjela.

Jugoslavija se još u jednom važnom smislu razlikovala od drugih socijalističkih zemalja. Budući da su druge socijalističke zemlje bile pod utjecajem SSSR-a, zahtjev za uspostavom države bio je zahtjev za uspostavom domaće države, tj. oslobođanjem od strane vlasti. Nedostatak vanjskog neprijatelja i patrona za Jugoslaviju se pokazao kao nepovoljna okolnost. Budući da je nakon 1974. godine cijeli identitet Jugoslavije definiran oko centralne ideje, a ne oko etničke srodnosti, postalo je nemoguće očuvati Jugoslaviju, a odbaciti ideologiju na kojoj se temeljila. Uspostava novog jedinstva je tražila novi narativ koji bi objasnio opstanak nove Jugoslavije. To je značilo postavljanje nacionalnog pitanja kao centralnog, ali kao posljedica raspada ideološkog konsenzusa na kome se temeljilo jugoslavensko jedinstvo, a ne uzrok.

Nacionalizam nije razbio socijalizam i Jugoslaviju, već se pojavio kao alternativa socijalizmu u trenutku kad se on urušavao iznutra. Nacionalno pitanje je postavljano pred političko, tj. državno pitanje. Socijalizam je urušen iznutra vlastitom ideologijom koja je zagovarala odumiranje države.

KULTURNI ARGUMENT

Kulturalne i intelektualne elite su imale značajnu ulogu i u stvaranju i u razbijanju Jugoslavije. Kulturalni argument tvrdi da je neaktivnost jugoslavenske ideje bio glavni razlog raspada Jugoslavije. Jugoslavenstvo je započelo kao nacionalistička ideja o stvaranju nacionalne države, a kasnije se pretvorilo u ideju multikulturalizma, tj. antinacionalističku ideju suradnje sličnih, ali ipak odvojenih naroda. Kulturni argument, raširen u postmodernističkim interpretacijama političkih događaja, naglašava važnost intelektualne elite za opstojnost ili nestanak nacije. Jugoslaveni su bili Jugoslaveni samo onda i dok su dijelili narativ o jugoslavenstvu, tj. jugoslavensku ideju. Onda kada su prestali u nju vjerovati, kada im je prestao biti uvjerljiv, jugoslavenska nacija je nestala jer je uništen koncept jugoslavenstva (Wachtel 1998). Priličnu popularnost unutar bivše Jugoslavije i izvan nje su stekle specifične podgrupe kulturalnog argumenta. Prva je teza Samuela Huntingtona (1996) o sukobu civilizacija, a druga se oslanja na Millova (1865) zaključak da je predstavnička vladavina moguća samo kada postoji osjećaj narodnosti. Kulturne razlike predstavljaju ozbiljan problem za stvaranje tog zajedničkog osjećaja.

Ideologija je također imala veliku važnost u procesu raspada Jugoslavije. Sve tri socijalističke federacije na istoku Evrope su se raspale padom socijalističke ideologije (Jugoslavija, Sovjetski Savez, Čehoslovačka). Međutim, druge višenacionalne zemlje nisu slijedile taj model (Belgija, Kanada). Zašto su se socijalističke federacije raspale, a zemlje utemeljene na idejama liberalne demokracije nisu? Liberalno-demokratske

države nikad nisu dopuštale da se nekažnjeno dignu pobune protiv njih, niti da se organizira građanski rat, nasuprot državama u odumiranju, primjerice Jugoslaviji u kojoj je samoupravni koncept sa centralnom idejom decentralizacije i područstvljavanja obrane bio glavni razlog neefikasnosti jugoslavenske vojske i policije u sprječavanju rata. Jugoslavenska narodna armija se može promatrati kao faktor nasilnog raspada. Da nije bilo JNA država bi se raspala mirnim putem kao Čehoslovačka. Raspad Jugoslavije je značio i kraj velikog izvoza oružja. S druge strane, država u odumiranju je propustila uspostaviti jedinstveni obrazovni sistem, osnovati jedinstvenu jugoslavensku televiziju. To su sve imale i Belgija, Kanada i Švicarska koje se nisu bojale jedinstva i nisu ga proglašavale unitarizmom. Razlog zbog kojeg su te države opstale, a Jugoslavija nije, je u tome što je sam socijalistički koncept države bio antidržavni, te što je proglasio unitarizam glavnom opasnošću.

Separatizam nije nužna ni neizbježna opcija za narode u višenacionalnim državama, iako ga je lakše promovirati u višenacionalnim državama. Iako se predstavljao kao proEvropski i prodemokratski, separatizam malih jugoslavenskih naroda krajem 80-ih godina je po Giddensu bio izraz anti-globalizacijskih trendova, protivan suvremenim tendencijama u Evropi i modernoj liberalnoj demokraciji.¹⁰ One su uspjele samo zato što je nasuprot njima stajala slaba država u odumiranju, kompromitirana kao komunistička i zato bez izgleda da bude podržana od Zapada.

ARGUMENT MEĐUNARODNE POLITIKE

Značajan broj autora tvrdi da je Jugoslavija stvorena i obnovljena zahvaljujući velikim silama, te da je cijelo vrijeme postojanja međunarodnog faktora imalo presudnu ulogu. Jugoslavija se održala zahvaljujući ravnoteži postignutoj između dva vojna bloka. Njezina nesvrstana politika bila je, ako ne glavni, a onda sigurno značajan razlog opstanka zemlje, te je postojanje dva ideološka bloka bio glavni razlog stabilnosti i opstanka zemlje. Primamljivost pridruženog članstva Vijeću Evrope i drugim oblicima integracije sa zapadom, također je doprinijelo podrivanju politike nesvrstanoosti – Titove glavne vanjskopolitičke zaostavštine. U međuvremenu su Slovenija i Hrvatska zaključile da su im šanse za ulazak u Evropu veće kao autonomnim jedinicama, nego u društvu zaostalijih djelova jugoslovenske države.

Iz toga je jasno da je kraj Hladnog rata destabilizirao Jugoslaviju jer zemlja više nije imala vanjske neprijatelje koji bi pomogli da se unutarnje razlike marginaliziraju i učine drugorazrednima, te je trebalo je pronaći unutarnje izvore stabilnosti i jedinstva. Nadalje, Jugoslavija je izgubila važnost koju je imala u vrijeme Hladnog rata. Zimmerman (1996)

¹⁰ www.lse.ac.uk

je predstavnicima vlasti rekao da Jugoslavija i Balkan ostaju u domeni američkih interesa, ali da Jugoslavija nema više nekadašnji geopolitički značaj balansa između NATO-a i Varšavskog pakta. I u budućnosti Amerika će podržavati jedinstvo zemlje, nezavisnost i teritorijalni integritet, ali u kontekstu napretka prema demokraciji, strogo se opirući jedinstvu upotrebom sile.

Marginaliziranje Jugoslavije se događalo postupno (najprije zbog ekonomske vezanosti sa Zapadom, potom zbog Titove smrti, a onda također zbog razvoja nuklearnog i dalekometnog naoružanja posebno od 1982. godine), ali je kulminiralo padom socijalizma na istoku Evrope.

Autori koji zagovaraju ovaj pristup kritiziraju Zapad zbog velike greške u procjeni, ignoriranja i posljedice nerazumijevanja važnosti i uzroka jugoslavenskog problema (Woodward 1995). Jugoslavija je bila žrtva pada Berlinskog zida i zapadnog nerazumijevanja. Ta se neadekvatnost vidi u nevoljkosti Zapada da podrži ekonomske reforme Ante Markovića. Ekonomski pritisak na Jugoslaviju od prve polovine 80-ih učinio je jugoslavensku elitu neefikasnim u svojim osnovnim funkcijama (Zimmerman 1996).

Pristup koji inzistira na međunarodnim faktorima tvrdi da taj vanjski pritisak (od strane MMF-a) samo povećao ekonomsku krizu, koja je zatim proizvela ustavnu krizu. Jugoslavija se nije raspala niti zbog mržnje između naroda niti zbog sloma neke političke diktature već zato jer je došlo do raspada međunarodnog poretka koji je snažno utjecao na jedinstvo zemlje. Ključno za taj raspad bila je promjena izvana (Woodward 1995, 22).

Iako je međunarodni faktor uvijek imao značajnu ulogu u jugoslavenskoj politici, ne smije se pretjerivati u naglašavanju njegove važnosti u posljednjem razdoblju pred raspad Jugoslavije jer on nije bio od odlučujućeg utjecaja na događanja u Jugoslaviji. Promjene na istoku Evrope nisu viđene kao prijetnja već kao definitivno sovjetsko priznanje da su Jugoslaveni (tj. Tito) bili u pravu kad su krenuli svojim putem. Isto tako, raspad zemlje nije bio posljedica diktata MMF u prvoj polovici 80.-ih godina. Partijski vrh je blokirao četiri zadnje vlade u pokušaju provođenja ozbiljnije ekonomske reforme, odnosno decentralizacije ekonomskog sistema. Iako nisu dostupni svi dokumenti, s priličnom sigurnošću se može reći da ni Istok ni Zapad nisu željeli raspad Jugoslavije jer nikome u regiji nije odgovarala nestabilnost regije (Tomlison, 2001). Njezini neprijatelji su bili unutar granica, te je Jugoslavija poražena iznutra, a ne izvana (Lukić and Lynch 1996; Perović 1993).

ARGUMENT O ULOZI LIČNOSTI

Uočeno je, u povijesti Istočne i Centralne Evrope 19. i ranog 20. stoljeća, da su se u svakoj od zemalja pojavljivali pojedinci koji su imali ogroman uticaj na ishode (Stokes 1989, 243). Jedan od njih je bio Josip Broz Tito. Autori koji naglašavaju važnost Titove ličnosti tvrde da je nje-

gova moć bila ogromna i da je on bio jedini tvorac odluka Jugoslavije, on je bio država sama (Tepavac 1997, 67–79). Titova politička formula se bazirala na samoupravljanju (u ekonomiji), bratstvu i jedinstvu (u nacionalnoj politici), te nemiješanju (u vanjskoj politici). Detitoizacija Jugoslavije počinje Ustavom iz 1974., a nastavila se u potpunosti nakon njegove smrti kada dolazi do promjene na ustavnoj i institucijskoj razini. Posljednja institucija savezne države, simbol jugoslavenkog jedinstva i vrhovni arbitar u političkim sukobima, nestaje 1980. godine. Nije postojalo ništa što bi povezalno uništene veze između republika. Glavna briga jugoslavenkih političara je bila sprečavanje pojavljivanja novog Tita. Nakon Tita, koji je predstavljao otjelotvorenje koncepta federalne Jugoslavije, nedostatak lidera tog formata, cjelovitost jugoslovenske federacije je održavana institucionalnom inercijom, uglavnom unutar Partije i vojske.

Autori poput Ivana Vejvode (1993) s pravom vide Miloševića kao osobu koja je htjela zamijeniti Tita, osvajajući vlast koju je on ostavio. Dok je Tito bio nadnacionalna i nadpolitička figura, Milošević je identificiran kao srpski političar, te je uništio krhku ravnotežu koju je uspostavio Ustav iz 1974. Njegova priroda iznimne nefleksibilnosti očuvnju Jugoslavije i neočekivane totalne fleksibilnosti nacionaizmu, glavni je razlog raspada Jugoslavije. Važno je napomenuti da ni Broz ni Milošević nisu bili diktatori koji su vladali bez prilagodbe s drugim članovima elite ili bez ikakvog razumijevanja za volju značajnog dijela populacije. Oni su rezultat trendova u jugoslavenkom društvu. Njihovi uspjesi i neuspjesi nisu samo rezultat njihovih sposobnosti ili nesposobnosti, već su i dijelom okolnosti u kojima su djelovali, te su bili proizvod, a ne samo kreatori, političkih trendova. Najvažniji faktori koji su presudno utjecali na prilike u Jugoslaviji, posebno prije 1990. godine, su bile elite, ali su njihove akcije bile rezultat interakcije između ideološkog diskursa koji su pratile i povijesnog konteksta u kome su se našle.

INSTITUCIONALNI ARGUMENT

Glavna ideja institucionalnog argumenta je raspad Jugoslavije zbog seta institucionalnih pravila koja su onemogućavala uspostavu i funkcioniranje jedinstvene države. Najčešća su dva pristupa u okviru tog argumenta. Prvi smatra da je Ustav iz 1974. godine svojim kompliciranim i sa stanovišta liberalno-demokratske analize potpuno neracionalnim odredbama glavni razlog raspada Jugoslavije (Dimitrijević 1996, 447-71). Novi Ustav omogućio je stvaranje „institucionalnih lađa” (Bzezinski 1990) koje su postale institucionalne baze za stvaranje autonomnih područja, te kasnije nezavisnih država. Ustav je onemogućio funkcioniranje saveznih organa paraliziranjem procesa odlučivanja i uklanjanjem stvarne savezne nadležnosti, te pomogao dezintegraciji dvosmislenim formulacijama omogućivši separatistima pozivanje na njegove odredbe, prije svega one o samoodređenju naroda, te suverenosti republika.

Drugi ključni institucionalni faktor su bili izbori 1990. godine. Linz i Stephen (1996) smatraju da je jedan od glavnih razloga raspada Jugoslavije bila odluka da se prvo organiziraju republički izbori, a da se savezni ostave ili za kraj ili da se uopće ne dogode. Kritičari Ustava i redoslijeda izbora ne uzimaju u obzir da institucionalni i konstitucionalni faktori nisu autohtoni, već su rezultat političkih prilika, volje i raznih kompromisa koji su bili mogući u trenutku kad su se formirali. Ustav je bio rezultat kompromisa Tita i regionalnih elita, proizvod politike koja je bila interakcija raznih subjektivnih pozicija.

Sabrina Remet (1992) smatra da se „ravnoteža vlasti“ odrazila na sudbinu bivše Jugoslavije. Savez Komunističke Partije je 70-ih godina postao decentralizirana konfederacija republičkih i provincijskih organizacija. Jugoslavija se raspala jer nije uspjela riješiti problem legitimacije, nije uspjela naći političku formulu koja bi bila prihvatljiva većini njezinih građana. I u najnovijoj knjizi, u kojoj Jugoslaviju uspoređuje sa balkanskim Babilonom, Remet nastavlja svoju tezu o temeljnom problemu raspada Jugoslavije. Na temelju političkog legitimiteta razni akteri su posegli za „zalihom uspomena“ i aktivirali pojednostavljena povijesna sjećanja, a što je bilo moguće zbog nedostatka minimalnog koncenzusa oko toga što je Jugoslavija ili što bi trebala biti u tranzicijskom razdoblju (Remet 2005).

Analizirajući iskustvo i uzroke različitog ishoda dezintegracije jugoslavenskog, sovjetskog i češko-slovačkog federalizma, Valerie Bunce (1997, 354) naglašava da je federalna struktura bila najvažniji uzrok koji je doveo do raspadanja jer je jednopartijski federalizam u socijalističkom kontekstu stvorio protonacije i protodržave. Dezintegracija je bila moguća zato što je političko-administrativna struktura ovih federalnih država bila zasnovana na jedinicama koje su bile određene etno-teritorijalnim kategorijama.

Kad je otkriveno da je jedan od najznačajnijih problema odnos između nacionalnosti, cijeli koncept federalizma je potčinjen rješavanju problema nacionalnosti, više vodeći računa o republikama i pokrajinama, a manje o narodima i narodnostima. U borbi za vlast došlo je do disperzije vlasti od transfera vlasti iz centra u regionalne centre.

Bitni dijelovi nekadašnjeg aranžmana su izgubili svoje najvažnije oslonce: vodeću ulogu SKJ, kao i kulturu tolerancije koja je potpuno uništena u ratnim godinama. Nakon rata, pravo je moralo preuzeti mnogo veću i obuhvatniju ulogu društvenom reguliranju, posebno u integriranju normi koje su neutralne u odnosu na grupe sa grupno-specifičnim normama (Varady 2002, 136).

Neki od istraživača (Fisher 2001) vide problem raspada Jugoslavije u relaciji konflikta centra i periferije, kao i konflikt koji je proizlazio iz traženja periferije da utemelji novi centar, nove centralne institucije ili da dobije kontrolu nad postojećim centralnim institucijama. Taj proces je započeo tokom 80-tih, u vrijeme slabljenja aktualnih federalnih institucija.

ZAKLJUČAK

Napoleon je govorio da nacionalna politika vuče porijeklo iz svoje geografije. Taj koncept je našao svoju potpunu primjenu ranih 90-ih u Evropi, posebno na Balkanu. Ujedinjenjem Njemačke i propašću Istočnog bloka, Berlin se ponovo želi dokazati kao bitan faktor međunarodne politike, te preuzeti lidersku poziciju u Evropi za koju se tradicionalno borio sa Francuskom. U Jugoslaviji 90-ih godina u potpunosti pada moć federalnog centra u nastojanju zaštite ugroženog ustavnog sistema, a nacionalne elite su bile nesposobne pronaći politički konsenzus za uspostavu novog ustavnog sistema.

Cijela ideja Partije je bila ideja avangarde koja zna i vidi budućnost. Partija je bila predstavnik te vizije, budućnosti, idealnog svijeta koji tek treba stvoriti u realnosti. Kontekst u kojem se događala akcija jugoslavenskih komunista bio je glavni razlog njihova neuspjeha. Komunisti koji su stvorili tu državu prestali su u nju vjerovati 50-ih godina 20 stoljeća, a nestanak jedinstva se oslikavao i u preimenovanju Partije, u Savez 1952. Politička elita koja poznaje ideologiju kolektiviteta, nužno je, napuštajući takvu ideologiju našla mjesto u drugoj, sličnoj ideologiji kolektiviteta, nacionalizmu, prihvatljivom za sebe u održanju vlasti, a dajući nadu i očekivani boljitak za mase. Najveću odgovornost za paraliziranje države, nemogućnost naroda da se konstituiraju i svođenje identiteta na ideologiju imala je jugoslavenska politička elita jer nije imala inventivnosti i mašte za pronalaženje rješenja koje bi zadovoljilo sve strane. Međunarodne zajednice je ohrabrivale nacionalizme pod okriljem odlučnosti, ali nikada nije bilo jasno rečeno nacionalnim grupama da je potrebno imati nešto više od ideje o vlastitoj veličini, svog jezika ili religije da bi se država mogla organizirati.

Nakon 1974. godine jugoslavenski sistemi su decentralizirani i stvoreni su posebni nacionalni sistemi, od obrazovanja i kulture do policije i vojske. Onda kada su prestali u nju vjerovati, kada im je prestao biti uvjerljiv koncept jugoslovenstva, jugoslavenska nacija je nestala jer je uništen sam bit tog koncepta.

Kako je multinacionalna država kao Jugoslavija konglomerat povijesnih nacija sa vrstama podnacionalnog ili etničkih problema, ustavni razvoj bivše Jugoslavije je obilježen velikom zaokupljenošću pravima naroda kao kolektiviteta i njihovim međusobnim odnosima. To je vodilo zanemarivanju položaja pojedinca kao nosioca građanskih, političkih i drugih prava i sloboda, dajući primat kolektivitetu. Bivša Jugoslavija je bila zajednica u kojoj je osnovno mjerilo bilo nadindividualni kolektivni (najprije klasni, a zatim nacionalni) interes. Bit krize legitimiteta ogledao se u zajednici koja nije nikada do kraja bila konstituirana. To je bila zajednica u stalnoj potrazi za legitimitetom.

Početak procesa političke pluralizacije, socijalistički monopol se zamjenjuje nacionalističkim, a sistematska propaganda nastoji intenzivi-

rati nacionalnu homogenizaciju, pojačati nepovjerenje, neprijateljstvo i sukobe. Iza svega toga su stajale političke elite vođene idejom nacionalnog društva. Političke elite su u nacionalizmu potražile novu legitimacijsku osnovu već ojačalog republičkog policentričnog etatizma. Nastojale su izgraditi državu vladajuće etničke zajednice u kojima bi manjine bile svedene na građane drugog reda (Denich 1992).

Posljedice rata, konkretnije “novih ratova” (Kaldor i Vashee 1996), rijetko su onakve kakve su oni koji su se u njih upuštali predviđali na početku. Ratovi rijetko dovode do poboljšanja, pa čak i onda kada su javni ili skriveni ciljevi rata postignuti. To se obično postiže velikom patnjom civilnog stanovništva. Jugoslovenski ratovi su vođeni pretenzijama etničko/nacionalnih grupa koje su težile teritoriji u svjetlu prava na samoodređenje. Ishod je, u ovom slučaju, bila nezavisnost i suverenitet bivših republika bez izmjene granica (s izuzetkom nedefiniranog statusa cjelovitosti Srbije), veći stupanj etničke homogenosti u nekim republikama (Hrvatska i Bosna i Hercegovina) i teška multietičnost u drugim državama (Srbija/Crna Gora/SR Jugoslavija i Makedonija). Naspram nacionalne dobiti stoje ogromni gubici. Sve nove države, izuzev Slovenije, teško su nazadovala u ekonomskom i društvenom smislu.

Državu i dalje, u većini bivših republika, koriste glavni politički protagonisti više kao sredstvo za monopol, a manje za razumnu vladavinu, te mješanjem u svakodnevno funkcioniranje politike, nastoje stvoriti vlastite režime. Svako ostvarenje prava i rješenja koja ne zahtevaju nacionalnu državu zahtjevaće viziju, mnogo institucione mašte i volju lidera koji teže demokratskim rješenjima, te aktivnih građana da započnu uzdizanje iz “samonametnute nezrelosti” (Kant 1991, 54). Političari koji nemaju takve ciljeve traže “ideologiju bez ideja” koja bi nadoknadila nacionalnu i modernu formulu legitimiteta. To je funkcija nacionalizma. Iako je nacionalizam po formi djelovanja ideologija, on nema u sebi ideju pravde, istine, niti blagostanja. On je, osobita “ideologija bez ideja” i to je razlog što on u dužem periodu ne može biti temelj individualnog identiteta ljudi, ali funkcioniра na kolektivnom nivou i kao kolektivna emocija. Nakon Titove smrti, ekonomski napredak je zaustavljen, Partija se *de facto* raspala u republičke i pokrajinske Partije, ogrezla je u korupciji i pokazala se nesposobnom da zemlju izvuče iz krize. Republičke partijske oligarhije su se, u sve većoj mjeri, legitimirale nacionalistički, što je bilo u i suprotnosti sa, u socijalizmu navodno riješenim, “nacionalnim pitanjem”. Nažalost, jugoslovenski “narodi i narodnosti” uspjeli su sačuvati dovoljno kulturne narcisoidnosti i netolerancije pa su spomenute univerzalne vrijednosti, tj. jednakost, solidarnost i blagostanje, odbacili zajedno s jednopartijskom komunističkom sustavom i s “društvenim vlasništvom”. U međuvremenu se neki vraćaju ovim vrijednostima. Često ponavljana teza da je Jugoslavija umjetna tvorevina nije se pokazala točna; da je bila umjetna ne bi se raspala u toliko krvavom sukobu, a da je bila tvorevina ne bi se tako dugo raspadala.

Problem nekih od argumenata raspada Jugoslavije je što zanemaruju subjektivno, dok drugi zanemaruju interakciju između više subjekata i/ili između subjektivnog i objektivnog faktora. Zanemarujući vezu između tzv. objektivnog faktora i percepcije tih faktora, (tj. ekonomske krize, kulturnih podjela, međunarodne politike) zanemaruje se percepcije samih političkih aktera. Drugi pristupi zanemaruju važnost konteksta i dugotrajnih (tzv. objektivnih) faktora u politici. To je druga krajnost koju treba otkloniti u razumijevanju političkih prilika. Jugoslavenski slučaj je pokazao da nema nikakvih fiksnih i zauvijek danih socijalnih grupa i nacionalnih interesa, nego da su i identitet socijalnih grupa i definicije nacionalnih interesa podložni promjenama, ovisno o onima koji ih utemeljuju i okolnostima u kojima se socijalne grupe, nacije i države nalaze. Često je pokušaj sprječavanja raspada Jugoslavije bio pozivanje na zaštitu manjina.

Potrebno je napustiti ideju postojanja jednog, presudnog i dominantnog faktora koji je doveo do raspada Jugoslavije jer taj raspad ima svoju pretpovijest i svoj kontekst, te nije nastao najednom. Kako su u procesu raspada Jugoslavije političke elite bile glavni akteri, svaka analiza tog procesa mora biti fokusirana na njih, na njihova stremljenja i djelovanja. Jedini način da se razumije raspad Jugoslavije je analiza namjera (ideologije, vjerovanja) i djelovanja (politike) u kontekstu u kome su se dogodile (međunarodni, domaći, kulturni, ekonomski i vojni).

Literatura

- Arendt, Hanna. 1951. *The origins of totalitarianism*. New York: Harcourt.
- Banac, Ivo. 1984. *The national question in Yugoslavia*. Ithaca: Cornell University press.
- Bilandžić, Dušan. 1981. O osnovnim tendencijama društvenog razvoja. *Naše teme* 25(12):1859–70.
- Bunce, Valerie. 1997. The Yugoslav experience in comparative perspective. In *State-society relation in Yugoslavia 1945-1992*, edited by Melissa Bokovoy. New York: St. Martin press.
- Bzeziński, Zbigniew. 1990. Post-communist nationalism. *Foreign affairs* LXVIII:5.
- Chossudovsky, Michael. 1997. How did the IMF dismantle Yugoslavia. In *The globalization of poverty, impacts of IMF and World bank reforms*. London: Zed books.
- Connor, Walker. 1994. *Ethnonationalism. The quest for understanding*. Princeton: Princeton University press.
- Ćosić, Dobrica. 1987. Uslovi demokratske budućnosti. *Književne novine* 15 September.
- Denich, Bogdan. 1992. *Round table on Nationalism and Etnic Particularism*. *Tikkun* 7(6).
- Dimitrijević, Vojin. 1996. Sukobi oko Ustava iz 1974. U *Srpska strana rata*, uredio Nebojša Popov, 447–71. Beograd: Republika.
- Fisher, Omer. 2001. *Transition and disruption: The Yugoslav case in comparative perspective*. Glasgow and Milan: University of Strathclyde and Bacconi University.
- From "National Communism" to National Collapse, US Intelligence Community Estimative Products on Yugoslavia, 1948-1990. NIE, National Intelligence Council, 15-90, 18.10.1990, http://www.dni.gov/nic/NIC_foia_yugoslavia.html
- Gligorov, Vladimir. 1994. *Why do countries break up? The case of Yugoslavia*. Uppsala: Acta university.

- Goati, Vladimir. 1981. What if they will not give up? *East European politics and society* 9 (3):499–512.
- Hayden, Robert. 1999. *Blueprints for a house divided: The constitutional logic of the Yugoslav conflict*. Ann Arbor: University of Michigan press.
- Horvat, Branko. 1983. *Politička ekonomija socijalizma*. Zagreb: Globus.
- Huntington, Samuel. P. 1996. *The clashes of civilisations and remaking of the world order*. New York: Simon and Schuster
- Hutchinson, John. 1994. *Modern nationalism*. London: Fontana.
- Kaldor, Mary, Basher Vashee. 1996. *New wars – Part I of the changing global military paradigm*. London: United Nations university, Cassell academic.
- Kant, Immanuel. 1991. *Political writings*. Cambridge: Cambridge University press.
- Katunarić, Vjeran. 1988. *Dioba društva. Socijalna fragmentacija u američkom, sovjetskom i jugoslavenskom društvu*. Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.
- Kohn, Hans. 1994. *The idea of nationalism. A study of its origin and background*. New York: Macmillan.
- Korošić, Marjan. 1988. *Jugoslavenska kriza*. Zagreb: Naprijed.
- Križan, Mojmir. 1989. „Civil society“. A new paradigma in the Yugoslav teoretical discussion. *Praxis international* 9:152–63.
- Linz, Juan and Stephen Alfred. 1996. *Problems of democratic transition and consolidation: Southern Evrope, South America and Post-comunist Evrope*. Baltimore, London: John Hopkins University press.
- Lukic, Reneo and Allen Lynch. 1996. *Evrope from the Balkans to the Urals*. Oxford: OUP.
- Maliqi, Shkelzen. 1998. A demand for a new status: The Albanian movement in Kosovo. In *Kosovo: Avoiding another Balkan war*, edited by Thanos Veremis and Evangelos Kofos, 207–38. Athene: Hellenic Foundation for European and Foreign Policy.
- Mihajlović, Kosta. 1981. *Ekonomska stvarnost Jugoslavije*. Beograd: Ekonomika
- Mill, John Stuart. 1865. *Considerations on representative government*. London: Longman.
- Moore, Margaret. 1998. *National self-dermination and secession*. Oxford: OUP.
- Mosse, George L. 1987. *Masses and man: Nationalist and fascist perceptions of reality*. Detroit: Wayne State university press.
- Očić, Časlav. 1983. *Integracioni i dezintegracioni procesi u privredi Jugoslavije*. Beograd: Centralni komitet Saveza komunista Srbije.
- Perović, Latinka. 1993. Yugoslavia was defeated from inside. *Praxis international* 13:422–27.
- Pleština, Dijana. 1992. From democratic centralism to decentralised democracy? In *Yugoslavia in Transition*, edited by Allock John, 125–68. New York and Oxford: Longman.
- Remet, Sabrina. 1992. *Nationalism and federalism in Yugoslavia, 1962-1991*. Bloonngton: Indiana University press.
- Remet, Sabrina. 2005. *Balkanski Babilon – Raspad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićeva pada*. Zagreb: Alinea.
- Stokes, Gale. 1989. The social origins of East European politics. In *The origins of the backwardness in Eastern Evrope*, edited by Daniel Chirot, 210–36. Berkley, Los Angeles, Oxford: University of California press.
- Strpić, Dag. 1988. Obrazovanje, tehnološki i društveni razvoj i društvena infrastruktura. *Naše teme* 32(1–2):24–42.
- Varady, Tibor. 2002. O mogućnostima za etnokulturnu paravdu u Centalnoj i Istočnoj Evropi. U *Može li se izvoziti liberalni pluralizam*, uredili Will Kymlicka i Magda Opalski. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.

- Vejvoda, Ivan. 1993. Yugoslavia and the empty space of power. *Praxis international* 13:64–79.
- Tepavac, Mirko. 1997. Tito: 1945-1980. In *Burn this house*, edited by Jasminka Udo-
vički and James Ridgeway, pp. 67–79. Durham and London: DUP.
- Tripalo, Mika. 1991. *Hrvatsko proljeće*. Zagreb: Globus.
- Tomlinson, Richard. 2001. *The big breach*. Edinburgh: Cutting Edge.
- Wachtel, Andrew Baruch. 1998. *Making a nation. Breaking a nation*. Chicago: Stan-
ford University press.
- Woodward, Susan. L. 1995. *Balkan tragedy*. Washington: The Brookings institution.
- Zimmerman, Woren. 1996. *Origins of catastrophe*. New York: Random house.
- Županov, Josip. 1977. *Sociologija i samoupravljanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- . 1983a. Znanje, društveni sistem i „klasni“ interes. *Naše teme* 7–8:1048–54.
- . 1983b. *Marginalije o društvenoj krizi*. Zagreb: Globus.

Vesna Stanković Pejnović, Zagreb, Croatia

THE BREAKUP OF YUGOSLAVIA

Summary

Many analyses had tried to explain reason for disintegration on Yugoslavia focusing to arguments of economy crisis, nationalism, cultural differences, changes in international politic, role of important persons in creation and disintegration of state, structure-institutional reasons and ideological argument. Disintegration on Yugoslavia is result of many reason and it can't be reduce on one sole argument, but it must be put in complex through perception of political actors, their believes, interpretation of reality, past and future, and context of political action. There is no one reason for disintegration on Yugoslavia, because this process had history and context. Political elites were the main actors in process of disintegration; each analysis must be focused on them, their aspiration and acting. Single method for disintegration understanding is analyzing of intention (Ideology, belief) and acting (of politic) in context in which they had happened (international, domestic, cultural, economic, military). Political elite familiar with knowledge of ideology of collective identity of socialism find place in very similar ideology, nationalism. Communists responsible for creation of socialistic Yugoslavia stop to believe in this kind of state in 50s of 20 century. The main responsibility for paralyzing the state, inability to constitute state, identify identity and ideology, had Yugoslavian political elites, because of lack of invention and imagination for finding solutions acceptable for all interested sites. Legitimacy crisis' essence is reflected in community never totally constitute. Yugoslavia was state in constantly pursuit for identity. In the twilight of Yugoslavian collapse, political elites eagerly tried to find legal basis for strengthen republic polycentric etatism in nationalism.

Key Words: disintegration on Yugoslavia, political elites, nationalism